



Mag. Silva Karim
Osnovna šola Col

Spodbujanje likovne ustvarjalnosti

Povzetek: Ustvarjalnost je pojem, s katerim se dandanes ukvarjajo številni strokovnjaki, a še vedno zanjo nimamo enotne interpretacije. Vsekakor obstajajo določene povezave med ustvarjalnostjo in kognitivnimi sposobnostmi, vendar tudi te nimajo linearne korelacije. Obstajajo celo posamezniki, ki na testih inteligentnosti kažejo slabe rezultate, v vsakdanjem življenju pa so izjemno ustvarjalni in iznajdljivi. Po ugotovitvah strokovnjakov imajo ustvarjalni posamezniki, ne glede na področje njihovega delovanja, določene lastnosti, ki so jim skupne. Posebej se osredotočamo na ustvarjalnost na likovnem (vizualnem področju). Ustvarjalnost lahko spodbujamo v družinskem in v šolskem okolju. Predstavljamo načine, kako spodbujamo ustvarjalnost pri likovni vzgoji, pa tudi dejavnike, ki učenčevu ustvarjalnost zavirajo. Objavljamo tudi risbe učencev, iz katerih je razviden bolj ali manj ustvarjalen način likovnega izražanja. **Abstract:** Despite the fact that nowadays many specialists deal with the notion of the creativity we haven't come to the common interpretation about it yet. No doubt, there are some connections between creativity and cognitive abilities but there is no linear correlation. In fact there are individuals who perform poorly on an IQ test, but achieve remarkable results in everyday life. According to the specialists' findings creative individuals possess certain common features regardless of the field where they are active. In the article we concentrate on the visual art creativity. It can be encouraged at home and in school. On one hand the article presents the factors which encourage creativity in art classes and on the other hand it mentions the obstacles.

Teorije ustvarjanja

Vsa kulturna zgodovina, z vsem, kar zaznamuje našo civilizacijo, je sad človekove ustvarjalnosti. Tako likovna umetnost kot druga umetnostna področja pa se nahajajo naravnost v jedru ustvarjalnih procesov. Navajeni smo, da povezujemo pojem *ustvarjalnost* s snovanjem na področju likovne umetnosti in glasbe. Takšno gledanje je seveda precej omejeno, ustvarjalnost je namreč prisotna in pomembna v vseh segmentih življenja: od izvirnega načina, kako mati potolaži jokajočega otroka, do metode, po kateri znanstvenik odkrije pomembno zdravilo.

Najstarejše teorije so govorile, da je ustvarjalnost »božji dar«, nekakšno »božje razodetje«. Enciklopedija (1999, 1) opredeljuje ustvarjalnost kot kognitivni proces, ki vodi k nastanku novih, originalnih idej, procesov ali umetniških stvaritev, za katere ocenjujemo, da so uporabne oz. da imajo kako drugače neko posebno vrednost. Mnogi strokovnjaki ustvarjalnost in ustvarjalno mišljenje

je pojasnjujejo z interakcijo človekovih čustev in čustvenih procesov z njegovimi kognitivnimi sposobnostmi.

S fiziološkega stališča ustvarjalnost temelji na različno delujočih možganskih hemisferah, od katerih je leva specializirana za razumske, analitične in besedne procese, desna pa za prostorske, vizualne, čustvene, intuitivne in sintetične procese. Delovanje desne hemisfere je torej osnova ustvarjalnih procesov, vendar vsekakor v povezavi z levo hemisfero.

Bogomil Karlavaris, umetnik in strokovnjak na likovnovzgojnem področju, je zapisal, da »ustvarjalnost ni nenavaden dar, neka skrivnostna, božanska lastnost, kot so v preteklosti mnogi mislili, temveč ena od osnovnih sposobnosti človeka, s katero, vsaj potencialno, razpolaga vsak normalno razvit človek.« (1981, 14.)

Psiholog Vid Pečjak povzema opredelitve, ki so jih različni psihologi zapisali pri opredeljevanju ustvarjalnosti. Pri določanju ustvarjalnosti navaja naslednje kriterije: izvirnost, koristnost, prožnost in gibljivost (2006, 103). Ustvarjalnost posamezni-



ka je najbolj pomembna v poklicih, kot so znanstvenik, izumitelj in umetnik.

Psihologi se precej ukvarjajo z raziskovanjem povezave med ustvarjalnostjo in inteligentnostjo. Med njimi je bil že davno tudi Anton Trstenjak. Ugotovili so, da ni neposredne povezave med visokim inteligenčnim kvocientom in ustvarjalnostjo, saj je veliko testirancev, ki so izkazali visoko inteligenco, sočasno izkazalo precej nizko ustvarjalnost. Hkrati Trstenjak (1981, 64) ugotavlja, da pa je za ustvarjalnost inteligenca vendarle pomembna. To razmerje poskuša izraziti takole: »Vsak kreativen človek je inteligenten, ni pa vsak inteligenten tudi že kreativen.«

Še več: ameriški psiholog Robert Sternberg ugotavlja, da obstajajo posamezniki, ki izkazujejo na klasičnih testih inteligentnosti precej slabe rezultate, so pa hkrati na določenem področju izjemno nadarjeni, iznajdljivi in ustvarjalni (street smart). Ugotavlja, da so klasični testi inteligence usmerjeni preozko in ne zajemajo vseh sposobnosti posameznika. Vsekakor nas to usmerja v misel, da je treba ustvarjalnost preučiti v širšem smislu. Isti avtor razlaga ustvarjalnost z osebnimi značilnostmi posameznika. Ljudje, ki jim pripisujemo izrazitejšo ustvarjalnost, imajo po Sternbergovem mnenju naslednje lastnosti:

- inteligentnost (sintetična, analitična in praktična)
- znanje
- potreba po spraševanju in raziskovanju, radovednost
- nekonformizem (vztrajanje kljub nasprotovanju okolja, trma)
- užitek pri delu in postavljanje lastnih ciljev
- visoka motiviranost za delo na svojem področju
- potreba po dosežkih

Sternberg na osnovi svojih raziskav opredeljuje tudi dejavnike, ki ustvarjalnost zavirajo. To so birokrati, menedžerji in učitelji!

Psihologija mišljenja razlikuje konvergentno in divergentno mišljenje. Pri konvergentnem mišljenju se misli držijo skupaj in so usmerjene k enemu cilju, k edini mogoči rešitvi problema. Takšno mišljenje je značilno npr. za TV-kvize, žal pa ga vse prepogosto zahtevajo tudi šole. Povsem drugačno je divergentno mišljenje, pri katerem se misli razhajajo v različne smeri, zato prihaja mislec do različnih rešitev.

Žagar (1992, 13) pri opredeljevanju lastnosti, ki jo ima ustvarjalna osebnost, zelo poudarja tudi divergentno mišljenje, kar se najbolj kaže pri reševanju problemov. Ti imajo več možnih procesov reševanja in tudi več možnih rešitev.

Ustvarjalnost likovnega (vizualnega) umetnika

Umetnikovo gradivo za ustvarjanje je svet in vse, kar v njem doživlja. Vir njegovega izražanja so barve, svetlobe, strukture površin, prostorski odnosi ... Prav tako ustvarjalec živi v socialnem okolju, je del tega okolja. Različni segmenti tega okolja nanj vplivajo, v svojih stvaritvah se nanj odziva.

V umetnikovih stvaritvah se odražajo filozofska vprašanja, v umetniških (vizualnih) delih srečujemo stiske sodobnega sveta, kot so nasilje, osamljenost, ekologija, veselje, ljubezen, skratka, svetle in temnejše plati človekovega življenja. Umetnik opazuje in doživlja svet drugače kot znanstvenik ali izumitelj, čeprav vsi trije profili ustvarjalcev obdelujejo enako gradivo – svet. Umetnikovo opazovanje in izražanje je subjektivno, prepleteno z njegovimi notranjimi doživetji, verovanji in vrednotami. Zato se v umetnikovi stvaritvi odraža njegovo celostno doživetje.

Poleg tega mora biti ustvarjalec mojster izražanja, imeti mora poseben talent. Še tako zanimive zamisli in dobre ideje so lahko z umetniškega stališča slabe, če niso na tak ali drugačen način oplemenitene z mojstrskim izrazom. Ta se seveda ne kaže samo v realističnih podobah, ampak tudi v abstrakciji in v umetniških praksah, kot so gestualno in akcijsko slikarstvo, dripping, instalacija, land art, video, in v drugih modernih in sodobnih načinih umetniškega snovanja.

Eric Shalit je zapisal: Rekli boste, da to lahko naredi tudi vaš otrok. Gotovo, a vaš otrok tega ni ustvaril ...

Ta imenitna Picassova skulptura je nastala davnega leta 1943, ko je bilo v likovni umetnosti manj običajno uporabiti obstoječe predmete z namenom kiparskega oblikovanja. To umetniško delo pravzaprav ni nastalo v procesu ustvarjalnega iskanja, ampak je ta genialni umetnik v danem trenutku, ko je nekje našel odpadne kose kolesa, to bikovo

glavo preprosto zagledal – s svojim notranjim očesom. Tega pa so sposobni samo veliki ustvarjalci. In Pablo Picasso je bil resnično velik umetnik.

Vpliv družinskega okolja na ustvarjalnost otroka

Pomemben vpliv na ustvarjalnost ima družinsko in socialno okolje. Jaušovec (1987, 149) meni, da na ustvarjalnost otroka pomembno vplivajo odnosi v družini. Povzemamo kategorije, v katere je Jaušovec strnil družinske odnose, ki pozitivno vplivajo na otrokovo ustvarjalnost:

- občutek varnosti, svoboda izražanja čustev, neprilagodljivost v odnosu do socialnega okolja
- intelektualna in socialna neodvisnost staršev
- zaupanje staršev v otrokove sposobnosti

Na ustvarjalnost otroka negativno vplivajo naslednji dejavniki:

- zaščitniški odnos staršev do otrok
- odklonilni odnos do otrok, sovražnost in odtujenost
- avtoritativen in dominanten odnos staršev do otrok

Vpliv učiteljev

Šola je del otrokovega socialnega okolja in v šolski praksi imamo učitelji vsekakor določen vpliv na razvoj ustvarjalnosti in v okviru tega na spodbudo nadarjenih učencev. Učenci potrebujejo spodbude in izzive, da se ne bi dolgočasili. Prav tako potrebujejo nove veščine, izkušnje in vaje. Ob dobri motivaciji bodo učenci v procesu učenja uživali in delali z veseljem, celo z navdušenjem. Prav v takšnih učnih procesih pride ustvarjalnost najbolj do izraza.

Likovna ustvarjalnost

Sami se bomo osredotočili na likovne dejavnosti. Predmet likovna vzgoja izrazito spodbuja razvoj ustvarjalnosti, saj je za reševanje likovnih problemov pomembna vizualizacija, intuicija, čustva in empatičnost. Vse to pa so sposobnosti, ki so vezane na delovanje predvsem desne možganske hemisfere. Nasprotno večina drugih šolskih pred-

metov od otrok zahteva predvsem kognitivne sposobnosti z analitičnimi, razumskimi in verbalnimi procesi in posledično konvergentno mišljenje. Likovne dejavnosti pa izrazito spodbujajo divergentno mišljenje, torej ustvarjalen način snovanja, pri katerem bo vsak učenec v skupini likovni problem reševal z lastnimi idejami in domišljijo, na svoj način bo uporabil čopič, barve ter druga orodja in materiale ter pri tem dosegel rezultat – likovni izdelek, ki bo edinstven, drugačen od vseh drugih, oplemeniten z učenčevim doživetjem in narejen na njegov lasten, osebni način. Da, pri izvedbi neke določene likovne naloge pričakujemo toliko različnih rezultatov (izdelkov), kolikor je učencev v skupini. To pa likovno vzgojo razlikuje od npr. matematike, pri kateri divergentno mišljenje težje vključimo.

Matjaž Duh (2004, 28) ugotavlja, da sta za likovno ustvarjalnost odločilna dva dejavnika: splet osebnostnih lastnosti in splet likovnih sposobnosti. Isti avtor loči dejavnike, ki ustvarjalnost omogočajo, in dejavnike, ki posameznika motivirajo za ustvarjanje novega, ustvarjalnost spodbujajo.

Dejavniki, ki likovno ustvarjalnost omogočajo, so naslednji:

- natančno zaznavanje
- likovne izkušnje ali vizualni spomin
- domišljija
- motorična spretnost.

Dejavniki, ki posameznika motivirajo k ustvarjanju, pa so naslednji:

- občutljivost zaznavanja (senzitivnost)
- ustvarjalno mišljenje
- čustva
- motorična občutljivost (senzibilnost)

Številni strokovnjaki ugotavljajo, da se da s primernimi spodbudami (tako v šoli kot v družinskem okolju) ustvarjalnost uspešno razvijati. V šoli je tega sposoben le učitelj, ki je tudi sam ustvarjalen, tak, ki sprejema učni proces kot akt ustvarjanja, ne pa zgolj kot rutinsko opravilo.

Kako lahko učitelji pri likovni vzgoji spodbujamo ustvarjalnost?

- Učimo učence opazovanja. Njihovo opazovanje usmerjamo na posebnosti likovnega motiva ali opazovanih podob.
- Kot učna gradiva uporabljamo širok izbor umetniških del. Vključujemo realistične moj-



strovine in tudi dela modernih in sodobnih avtorjev.

- Ob pogovoru, pripovedovanju, opazovanju, igri in drugih metodah aktiviramo otrokov spomin in mu spodbujamo domišljijo.
- Omogočimo, da učenci eksperimentirajo z različnimi likovnimi materiali, tudi takšnimi manj običajnimi, kot so drevesni listi, rečni prod, embalažne škatle itn.
- Vzpodbujamo učence k samostojnosti pri nastajanju idej.
- Odprti smo za različne ideje učencev. Sprejemamo in upoštevamo tudi nenavadne, manj običajne otrokove ideje in izdelke. Ustvarimo klimo, v kateri se bo učenec s svojimi idejami čutil varnega in sprejetega.
- Z alternativnimi vprašanji spodbujamo učence k likovno drugačnim rešitvam.
- Spodbujamo učenčevo zavest, da je največ vredno tisto, kar je oblikoval na svoj, sebi lasten način.
- V učni proces vpletamo igrivost in sproščenost ter s tem bogatimo notranje doživetje učencev.
- Ko izdelke vrednotimo, ne kritiziramo, ampak v vsakem izdelku poiščemo nekaj, kar lahko pohvalimo, in s tem izrazimo spodbudo tudi učencem, ki so bili pri izvedbi likovne naloge manj uspešni.
- Spodbujamo učence k samovrednotenju.

In kaj zavira ustvarjalnost?

- avtoritaren, oblasten odnos učitelja do učencev
- netoleranten odnos do učencev, ki zaradi določenih lastnosti odstopajo od povprečja
- pričakovanje učitelja, da bodo vsi učenci v izdelku prikazali točno določeno likovno rešitev
- spodbujanje učencev k shematskemu ali šablonskemu upodabljanju, barvanju vnaprej pripravljenih ilustracij itn.
- pretirani vpliv učitelja na učence, da bi ti v svoj likovni izdelek vnašali njegove lastne ideje ter izrazni slog

Mali eksperiment – preprosta likovna naloga za spodbujanje ustvarjalnosti

Izbrali smo dve skupini učencev 1. in 6. razreda. Vsaka skupina je štela 20 učencev. Dali smo jim

A4-list, na katerem je bila narisana preprosta oblika (slika 2 in slika 3). Spodbudili smo jih, da po svoji domišljiji risbo nadaljujejo po svoje, tako da je prvotno narisana oblika vključena v njihovo risbo. Na voljo so imeli 15 minut. Risali so z navadnim svinčnikom.

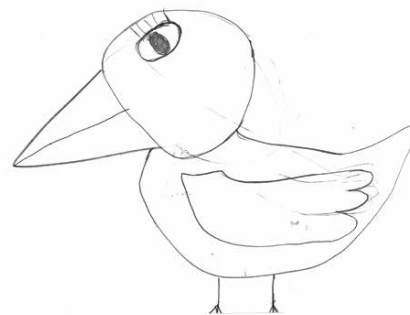
Slika 2



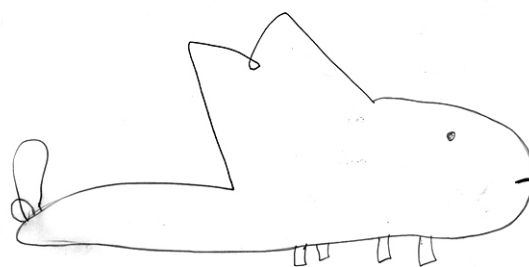
Slika 3



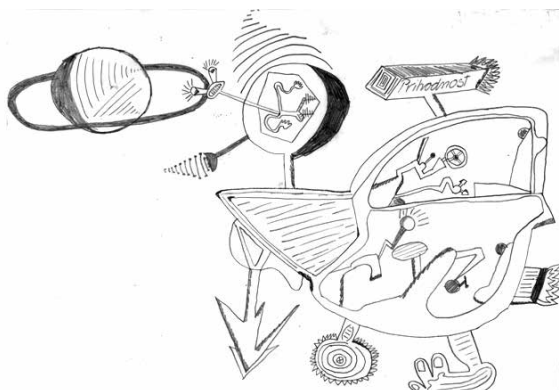
Objavljamo nekaj risb, ki so nastale v teku našega preprostega eksperimenta.



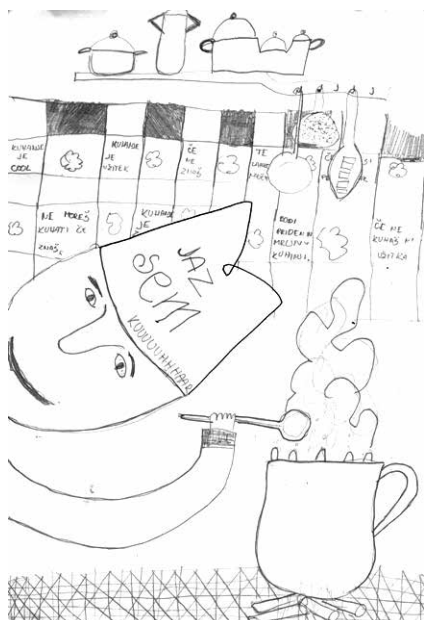
Lara, 1. razred



Simon, 1. razred



Alan, 6. razred



Maruša, 6. razred

Poskusimo opraviti kvalitativno analizo objavljenih risb:

Ob ogledu risb ugotavljamo, da so vsi učenci v svojih risbah smiselno uporabili obstoječo prvotno obliko. Obstajajo pa med risbami mlajših in starejših učencev pomembne razlike. Pri starejših učencih opazimo, da imajo za sabo bogatejšo likovno izkušnje in dober vizualni spomin, da imajo bolj razvito domišljijo, natančnejše zaznavanje in da so starejši učenci tudi motorično spretnjši in občutljivejši. Njihove risbe so naprednejše tudi po prisotnosti čustvenega naboja in po ustvarjalnem mišljenju. Vsekakor sta šestošolca na svojih risbah izkazala izrazito ustvarjalnost.

Za risbi prvošolcev ne bi mogli trditi, da gre na njih za izrazito ustvarjalen pristop. Vendar smo

prepričani, da bi bile risbe prvošolcev lahko tudi boljše, če bi imeli na voljo več časa in spodbude mentorice. V tem primeru bi tudi lahko razbrali, ali se za posamezno risbo skriva otrok, ki izkazuje izrazitejšo ustvarjalnost.

Kakorkoli, takšne in podobne naloge so občasno dobrodošla popestritev pouka likovne vzgoje, ki na svojevrsten način pri učencih spodbujajo likovno ustvarjalnost.

Včasih v vrtcih ali v šolah naletimo na panoje z otroškimi izdelki, ki so si nekako podobni, enako dovršeni, natančno izrezani, v istih barvnih kombinacijah, ljubki, včasih estetski, drugič celo kičasti. Tovrstni izdelki nimajo nobene zveze z ustvarjalnostjo. Strokovnjaki likovne vzgoje že desetletja poudarjajo, kako pomembno je, če se otrok likovno izraža tako, kot sam čuti in doživlja. Ne glede na to, če niso vse oblike lepo natančno izrezane, lično in v vrsti prilepljene na podlago. Pomislimo, kaj bo imel npr. petletni otrok v vrtcu od takšnega šablonskega likovnega izdelka? Se je naučil spretnega izrezovanja? Ne, ker je obliko izrezala njegova pridna vzgojiteljica. Se je naučil lepljenja? Pravzaprav ne, saj je postopek nanosa lepila skrbno vodila pridna vzgojiteljica in ga nazadnje usmerila, kam naj vse skupaj položi in pogladi z ročico, da se bo lepilo prijelo. Se je sploh česa naučil? Da, tega, da nas vzgojiteljica pohvali, če smo pridni in delamo vsi enako. In kako prijetno božajo oko oblike, postavljene lepo v vrsto. In kako lepo je, če nismo sitni in si ne zmišljujemo v stilu »ne, jaz bi pa izrezal tako košaro, kot jo ima moja babi, tista je lepša«.

Pretiravanje v skrbi za dovršenost in red v otroku lahko zatre vsakršno željo po ustvarjalnosti.

Težnja k enakim likovnim rešitvam sili otroka v uniformiranost, vzbuja mu odpor do dugačnega, uničuje mu veselje do raznolikega. Ker ima še nespretno ročico, tudi oblike ne more izrezati tako, kot je to uspelo njegovi vzgojiteljici. Nerodni, razcefrani robovi, ki nastanejo ob izrezovanju oblike, lahko v njem povzročijo frustracijo in nezaupanje v lastno zmožnost. Prav to pa so travme, ki jih otrok lahko še leta nosi v sebi, preden z njimi v procesu lastnega zorenja opravi.

Tisti, ki se ukvarjamo z likovno vzgojo mladih, otrok ne delimo na nadarjene na eni strani, in na tiste, ki niso za to. Delimo jih na otroke, ki se znajo doživeto, sproščeno in samoniklo likovno izražati, in na tiste, ki se izražajo šablonsko, po nekih



vzorcih, ki so jih bogve od kod pridobili. Z obojimi imamo (vzgojiteljice, učitelji, starši ...) odgovorno delo. Pri prvih moramo skrbno negovati njihovo samoniklost, vero vase in jih še naprej spodbujati k ustvarjalnosti. Pri drugih je težje. Z njimi se moramo še posebej truditi, da jih prepričamo, da je največ vredno prav tisto, kar naredijo čisto po svoje, iz njihovega lastnega občutja in doživljanja. Da ne prerisujejo, ampak iščejo svoje rešitve. To so otroci, ki ne verjamejo dovolj vase, v lastno zmožnost, in se čutijo dovolj varne in sposobne le tedaj, ko narišejo Disneyjevega zajčka ali palmo na otočku ob sončnem zahodu.

In vendar je ustvarjalnost tako zelo pomembna. Sveže ideje so tiste, ki dandanes, še bolj pa v družbi prihodnosti, nekaj veljajo. Dobre ideje pa lahko dobi le tisti, ki je izviren. Izviren pa je lahko le tisti, pri katerem sta bili izvirnost in samoniklost že od otroštva skrbno negovani vrednoti. Tako

na likovnem področju kot na vseh drugih plateh življenja. ■

Literatura:

1. Duh, M. (2004). Vrednotenje kot didaktični problem pri likovni vzgoji. Maribor: Pedagoška fakulteta.
2. Houts, J. C. et al (1999). Encyclopedia of Creativity, Vol 2. San Diego: Academic Press.
3. Jaušovec, N. (1987). Spodbujanje otrokove ustvarjalnosti. Ljubljana: DZS.
4. Karim, S. (2004). Negujmo izvirnost otrokove risbe. Za starše: priloga revij Ciciban in Cicido, št. 3, str. 12–13.
5. Karlavaris, B. in Kraguljac, M. (1981). Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja. Beograd: Prosveta.
6. Lynton, N. (1994). Zgodba moderne umetnosti. Ljubljana: Cankarjeva založba.
7. Pečjak, V. (2006). Psihološka podlaga vizualne umetnosti. Ljubljana: Debora.
8. Pečjak, V. (1989). Poti do idej. Ljubljana: samozaložba.
9. Taylor, C. W. (1964). Widening Horizons in Creativity. New York: Wiley.
10. Trstenjak, A. (1981). Psihologija ustvarjalnosti. Ljubljana: Slovenska matica.

